

թեան: Նա ոտքի հանեց պետական եւ հանրա-
յին կազմակերպութիւնները, շարժման մէջ դը-
րեց զօրքն ու ժողովրդ. գւարդիան, արտա-
քին գործերի միջխտրութեան անթելի միջո-
ցով հաւար ձգեց ամենուրեք Վրաստանի ան-
կախութեանն սպառնացող վտանգի մասին եւն.
եւն.: Ամէն ինչ ցոյց էր տալիս, որ հանրա-
պետական Վրաստանը որոշել էր մինչեւ վեր-
ջին հնարաւորութիւնը դիմադրել ներխուժող
թշնամուն:

Կարելի է ասել ամբողջ հայ ժողովրդի
համակրանքը այս պատերազմում Վրաստանի
կողմն էր: Ընդամէնը երկու ամսուայ ժամա-
նակամիջոցում բոլշեւիկները թալաններով ու
վայրագ բռնութիւններով այնպէս զրուեցրին
Հայաստանի ժողովուրդը, որ վերջինս, նոյն-
իսկ արհամարհելով թրքական վտանգը՝ պատ-
րաստ էր պատամբելու, բոլշեւիկեան անարդ
լուծը թօթախելու համար:

Պարզ է, որ այս տրամադրութիւնն ունե-
ցող մի ժողովուրդ, բացի բարեկամականից,
այլ վերաբերմունք չէր կարող ունենալ դէպի
բոլշեւիկները՝ դէմ կոռուղ ամէն մի ոյժ, եւ
մանաւանդ դէպի վրացական ուժը, որի յաջո-
ղութիւնը կարող էր մեծապէս խթանել եւ Հա-
յաստանի ազատագրութեան գործը: Նոյնիսկ
Լոռուայ հայութիւնը, որ երկու տարի առաջ,
ծանր նեղութիւնների ենթարկուելով վրացի-
ների կողմից, ապստամբել էր նրանց դէմ եւ
դուրս քշել իր դիւղերից՝ նոյնիսկ այս հայու-
թիւնը, ահաբեկուած բոլշեւիկեան վտանգից,
սիրով պատսպարում էր վրաց զօրքերին, ո-
րոնք նորից մտել էին Լոռի՝ Թիֆլիսի ճանա-
պարհը թշնամու առաջ փակելու համար: Հարկ
եմ համարում այս առթիւ վկայելու, որ վրաց
զինուորական իշխանութիւններն էլ վերին աս-
տիճանի նրբանկատ վերաբերմունք էին ցոյց
տալիս այս անգամ դէպի Լոռուայ հայ զիւղա-
ցիները, աշխատելով ըստ ամենայնի մոռացնել
տալ անցեալը եւ շահիլ նրանց համակրանքը:

Ինչ վերաբերում է Վրաստանի եւ մասնա-
ւորապէս Թիֆլիսի հայերին՝ սրանք՝ փրկու-
թիւն էին համարում Վրաստանի յաղթանակը:
Որքան էլ նրանք դառնացած էին վրացական
իշխանութիւններից, այնուամենայնիւ քաջ դի-
տէին, որ բոլշեւիկների յաղթութեան դէպ-

քում նրանց ընչաքաղցութեան եւ անմարդկա-
յին հալածանքների առաջին գոհերն իրենք
պէտք է լինէին շնորհիւ իրենց համեմատական
բարեկեցութեան: Սրա համար էլ նրանք, ա-
ռանց ոեւէ առարկութեան, ընդառաջ էին գը-
նում այն բոլոր պահանջներին, որ վրաց զին-
ուորական եւ քաղաքացիական իշխանութիւն-
ները ներկայացնում էին նրանց՝ պատերազմը
յաջողութեամբ վարելու համար:

Պատերազմի նախօրեակին, առիթ ունե-
նալով Լոռիում գտնուած վրացական զօրքերին
ծանօթանալու՝ ես զարմացած մնացի, որ թէ՛
հրամանատարական կազմի, թէ՛ զինուորների
եւ թէ՛ մանաւանդ ժողովրդական գւարդիանե-
րի մէջ բաւական թուով հայեր կային: Որ Վը-
րաստանում հայերը ենթակայ էին զինուորա-
կան ծառայութեան՝ այդ ես գիտէի: Նորու-
թիւնն ինձ համար այն էր, որ վրաց իշխանու-
թիւնները այս հայ զօրականներին ուղարկել
էին «հայկական ճակատը»: Սակայն, Թիֆլիս
զալուց յետոյ, երբ տեղեկացայ թէ ի՞նչ վե-
րաբերմունք ունեն Վրաստանի հայերը դէպի
այս պատերազմը՝ իմ զարմանքն ինքն իրեն
փարատուեց:

Փետրուարի առաջին օրերին բոլշեւիկ-
ներն արշաւեցին Վրաստանի վրայ նախ Հա-
յաստանի, ապա նաեւ Սուխումի եւ ԱբրէժՆա-
նի (Փոլլի) կողմից: Առանձնապէս վտանգա-
ւոր էր վրացիների համար առաջին կամ «հայ-
կական ճակատը», քանի որ նրա հեռաւորու-
թիւնը պետութեան մայրաքաղաքից Կրկու
քայլ էր միայն: Վրաց հրամանատարութեան
գլխաւոր ուշադրութիւնը ընկանաբար այս
ճակատի վրայ պէտք է կենդրոնանար, որով-
հետեւ Թիֆլիսը թշնամուն տալը հաւասարա-
զօր էր ընդհանուր պարտութեան: Սակայն,
չնայած նրա ջանքերին՝ անկարելի եղաւ ուժեղ
պատուար կանգնեցնել բոլշեւիկների առաջ:
Պատերազմական գործողութիւնները հէնց
սկզբից եւ եթ ձախող ընթացք ստացան վրաց
զօրքերի համար, որոնք սկսեցին առաջաւոր
դիրքերից նահանջել դէպի Թիֆլիս:

Ստեղծուած ծանր կացութիւնը վրաց հա-
սարակութեան պարզելու համար, Ժորդանիան
հանդէս եկաւ Սահմանադիր ժողովում մի ճա-
ռով, որ հայ-վրացական յարաբերութիւնների